

IRITZI-ARTIKULUA

Marileisis sufre (IV) oxidozko atmosferan

Asier Larrinaga Larrazabal

Euskal Telebistako Euskara Saila
Gaztañatza auzoa, 48215 IURRETA

Laburpena: Euskal Telebistako euskara gaitzik larrienek jota bide dago. Azken urtean bakarrik, euskalgaizto atergabea, dialektizidioa, hizkera tonubakarra, euskañolkeria eta babelizazioa diagnostikatu dizkiote. Gaitz horietariko batzuk aztertzeke, aurkituko dut aldizkari hau baino egokiera hoberik eta, beraz, zientzia eta teknologia ukitzen dituen arazo batez baino ez naiz mintzatuko, terminoei dagokien tokiaz. Izan ere, zientzi aditu euskaldunek babelizazioa antzeman/leporatu diote ETBko euskarari. Oraindik ez dut ondo ulertu madarikazio biblikoa Iurretako txoriaren gainera jausi den, ala Iurretako txoriaren txioa bera den madarikazioa. Hurrengo lerroetan argitzen ahaleginduko naiz, eztabaidaguneetara oraindik gutxitan atera den galdera bat ateraz: esparru espezializatuetatik kanpora zabaldu diren adigaiak izendatzeko, termino batez baliatu behar dugu nahitanahiez komunikazio- egoera guztietan?

1. BABELEN BIZI GARA?

Kubako gobernuak erlijioaren zantzurik gordeena ere errotik erauzteko asmoarekin legeztatu omen zuen seme-alabei asmatutako izenak ipintzea. Asmakizunak xelebreak dira batzuetan; ni barrez lehertzen naiz oraindino Marileisis entzunda. Zorioneko Elián González haren Miamiko lehengusinarekin gurasoak, antza denez, ezin izan zitzaizkion guztiz itzuri Eliza Katolikoaren santutegiari, euren alaba erbestekoak ageri-agerian baitarama Ama Birjinaren izena. Ala Kubaraino helduko

zitzaien arbaso euskaldunen bategandik Anbotoko Damaren oihartzuna?

Izenak ezerezetik sortzea ez da erraza. Izena ipintzea, oro har, ez da erraza. Merkatura atera nahi diren produktuei izena ipintzeko, esate baterako, era guztietako azterketak egiten dira batzuetan: psikologikoak, fonologikoak, historikoak, semantikoak... Eta gerta liteke, hala ere, nor edo norentzat izena aitzakiarik gabea ez izatea. Orain dela gutxi, Filipinetako gobernuak txokolatzeko erroskillen izena aldatzeko eskatu zion

Nabiscori, *Filipinos* iraingarria omen zitzaielako Espainiara zerbitzari jo-andako filipinarrei.

Euskal Telebistara orain arte ez du inork deitu saio baten izena aldatzeko eskatuz. Badirudi, beraz, *Sorginen Laratza*, *Hiltzaile-arte*, *Betizu!*, *Bakarrik edo parlebú francés*, *Balen bidean*, *Hamaika korapilo*, *Katu kale* eta antzekoak sortzeko egin diren eufonia-probak, konnotazio-arakaketak, zuzentasun-egiaztapenak eta, oroz gainetik, irudimen-ahaleginak ondo burutu direla. Baina izen-premia larria gertatzen denean, «larria» adiera guztietan ulertuta, ez dago hiztegia baino baliagarriagorik, dela Euskalterm, dela merkatuko edozein. Horrez gainera, Euskal Telebistako Euskara Sailak arlokako hitz-zerrendak prestatzen ditu, ikus-entzunezko komunikazioan gertatzen diren beharriaznei erantzuteko.

Adibidez, natur dokumentaletan ez bada, nekez suertatuko da euskarazko testu batean kutxa-arrain piktura (*Lactophrys bicaudal*) edo kutxa-arrain horia (*Ostracion cubicus*) aipatu beharra, Donostiako akuariotan bertan nahikoa eta gehiago bailitzateke «kutxa-arrain» deitura. Edonola ere, era horretako izenak asmatzeak ez dakar aparteko arazorik, espezieaz ikertzen emandako denbora eta irudimen-ahalegina kenduta, erraz aurki baitaiteke laguntza inguruko hizkuntzetan eta UZEIk biologi izendegirako erabilitako irizpideetan [1].

Beste batzuetan, askoz zailagoa izaten da arazo lexikoak konpon-

tzea. Zelan itzuli, bada, *xxi. Mendeko Arka* dokumental-sailean agertu zen esaldi hau: «The fossil evidence that does exist suggests that apes did not evolve directly from present day monkeys». Gehienetan, euskarazko itzulpenaren hizkuntza-maila jasotzea izaten da irtenbidea, hitz ikasiagoak erabiliz. Esaldi horretan, adibidez, «apes» dioen lekuan «hominoideoak» ipini zen. Antzera jokatuta da «airtight», «pilgrimage» eta «husband» hitz arruntak «hermetiko», «migrazio» eta «ar» gisa euskaratu direnean. Zilegi dirudi, beraz, beste batzuetan hitz apalagoak erabiltzea, dokumental osoaren maila berdintze aldera. Hartara, «family», «rut», «incubate» eta «pollen» hitzak «talde», «bero(an)», «txitak atera» eta «lore-hauts» gisa eman daitezke euskarazko testuan.

Jokabide hori babelizaziotzat joz gaitzetsi zuten Donostiako Kimika Fakultatean 2000ko irailean euskara teknikoari buruz antolatutako mahai-inguruan. Babelizazioa, adigai bera izendatzeko termino bat baino gehiago erabiltzea da. Nik, zalantza daukat «lore-hauts» berran termino bat den. Ez daukat zalantzarik, ordea, adigai bera izendatzeko hitz bat baino gehiago erabil daitekeela, eta komunikabideetan eta esparru teknikoetan ez dagoela zertan bat etorri irizpide lexikoei dagokienez.

Lehenengo, labur-labur, zientzian eta teknikan nagusi diren irizpideak azalduko ditut, garbiago ikus dadin gero zertan datzan komunikabideetako irizpideen berezitasuna.

2. DEITURA ZEHAZEN BILA

XVIII. mendean, munduko lore-dun landareen sailkapena egiten hasita, Lineok hainbeste espezieri izen bana emateko arazoari egin behar izan zion aurre. Deitura bikoitzen sistemaz baliatu zen, landare mota bakoitzaren izena hitz biz osatuz, generoari dagokion hitzaz eta hitz espezifikoaz, *Salvia officinalis*, salbia sendakaria, adibidez. Nomenklatura binominala Lineo baino askoz lehenago erabiltzen hasiak ziren belar biltzaileak, baina Lineok uztartu zituen lehen aldiz landareen sailkapenerako ezagutza zientifikoa eta izendatze-sistema orotarakoa. Harrezkero bizidun guztiak izendatzeko erabili da Lineok finkaturiko nomenklatura.

XVIII. mendeko kimikariek antzeko arazoari antzeko konponbidea eman zioten. Ordura arte kimikariek gogara ipintzen zieten izena gai kimikoei; batzuk hizkuntzaren ohiko berba-ondaretik aterata zeuden (*ura*, H_2O), asko eta asko alkimistek asmatuak ziren (*amonio gatza*, NH_4Cl), gehienak ilunak eta nahasgarriak ziren (*bitriolo urdina*, $CuSO_4$; *bitriolo berdea*, $FeSO_4$). 1787an *Méthode de nomenclature chimique* izeneko liburuan Lavoisierrek, Fourcroyk, Bertholletek eta Morveau beste era bateko izendatze-sistema finkatu zuten, nomenklatura binominala edo funtzionala,

hain zuzen. Gai bakunen izenetan oinarrituta, osagaiak adierazten dituzten izen bikoitzak proposatu zituzten konposatu kimikoetarako. Osagaien proportzioak adierazteko, hainbat hizkiz baliatu ziren. *Azido sulfurikoa* (H_2SO_4), *azido sulfurosoa* (H_2SO_3) eta antzeko deiturak laster zabaldu ziren Europako hizkuntzetara.

Zientzialariak eta teknikariak jakintza askotako nomenklaturak lantzen joan ziren XVIII. eta XIX. mendetan, baina XX. mendearen hasiera arte ez ziren izendatze-jardueraren alderdi teorikoak landu. Lehen goeta sakona Eugen Wüster ingeniari austriarrak egin zuen, 1931an teknikako hitz-altxorraren¹ nazioarteko estandarizazioari buruz aurkeztu zuen doktoretza-tesian. Tesiak izan zuen berehalako eraginagatik eta harrezkero berrogei bat urtez egindako lanengatik Wüster terminologiaren aitatzat daukagu.

Terminologiaren ardura ez da izendatze-arazo soil. Nomenklatura zientifikoek deituren anabasa atontzea izan zuten hasierako kezka, baina lehenengoetatik igarri zuten aldi berean izendakizunak ere atondu beharra zegoela.

Terminologi jarduera, horrenbestez, pertsona bakar baten ahaleginetik harago doa, adigaiak bereiztea, zehaztea, antolatzea eta deitura bana egokitzea, zeregin nekeza eta

¹ Arlo espezializatu bateko hitz altxor edo hitz multzoari «terminologia» esaten zaio. «Terminologia» hitzak dituen hiru adieretako bat da hori. Terminoen teoria eta

terminologi jarduera dira beste biak. 1931ko testuan Wüsterrek ez zuen hiru adieretako batean ere erabili «terminologia».

luzea ez ezik, adigai-deiturok erabiltzen dituztenen adostasunez burutu beharrekoa ere bada eta. Horren jakitun, nazioarteko batzordeak eratzen joan ziren xx. mendearen lehen zatian.

1921ean, adibidez, Kimika Puru eta Aplikaturako Nazioarteko Bata-sunaren (IUPACen) Kimika Ez-Organikoaren Nomenklaturari buruzko Batzordea eratu zen. Elementu eta konposatu kimikoak izendatzeko lehen arauak 1940an eman zituen. 1957an berrikusi egin zituen eta, azkenik, 1970ean bertsio berrikusi eta hedatua argitaratu zuen. Ur handitan sartu gabe, izendatze-irizpide nagusia aldatuko dut hona: «konposatuentzako izen sistematikoak, osagaiak eta beren proportzioak indikatuz formatzen dira» [2]. Proportzioak oxidazio-zenbakiaren bidez adieraziz gero, sufre (IV) oxidoa esango diogu SO₂ konposatuari; atomoen arteko erlazioen bidez adieraziz gero, sufre dioxidoa. IUPACek erabat baztertu du nomenklatura funtzionalak proposaturiko izena: anhidrido sulfurosoa.

Honako eskema honetan irudikatuko ditut izenotara heltzeko terminologi zereginak.

ADIGAIA:

ADIGAIAREN BEREIZKETA:

- [a] 4+ kargako sufre-ioi batek eta 2- kargako bi oxigeno-ioik osaturiko molekula.
- [b] Sufre-atomo batek eta bi oxigeno-atomok osaturiko molekula.

IZENDATZEA:

- [a] Sufre (IV) oxidoa.
- [b] Sufre dioxidoa.

Terminologi jarduera onomasio-logikoa dela esan ohi da, lehendabizi adigaia zehaztu eta gero deitura egokitzeko norabidean egiten delako lan. Prozesuaren emaitza terminoa da. Terminoa, aldi berean, hizkuntza-ikurra eta ezaguera-unitatea da.

Erakutsi uste dudanez, ezin da ziurtatu terminoa ezaguera-unitatea dela aldez aurretik bere jakintza-arloko adigaiak ezaugarri bereizgarrien bidez elkarrengandik bereizten eta mugatzen ez badira. Konposatu kimikoen nomenklaturak deitura «garden samarra» egokitzen die terminoei, ezaugarri bereizgarriak izenetan islatzen ditu eta. Baina deituraren gardentasuna ez da terminoaren nahitahiezko ezaugarria. Bizidun taldeen nomenklatura, adibidez, «arbitrarioagoa» da. Atzizki batzuk kenduta (-*phyta* landare-dibisioetarako, -*mycetes* onddo-klaseetarako, -*idae* animali familietarako...), deituretan denetarik topatuko dugu: tradizioetik datozen izenak (Carnivora ordena), ezaugarri nabarmenen bat agerrarazten duten osagaiak (Osteichthyes klasea), taldeko espezie adierazgarria azaltzen duten erroak (Hominidae familia), omendu nahi den baten baten abizena (*Wahlenbergia* generoa)...

3. TERMINOLOGIAZ GUTXITAN ESAN DENA

Lexikografian zilegi da hitzak alfabetikoki ordenatzea eta «a»tik «zuztartu»ra banan-banan aztertzen

joatea, baina terminoak berezko sailetan aztertu behar dira, hau da, jakintza baten ezaguera-sareko ondoz ondoko korapilo guztiekin batera. Medikuntzan, esate baterako, infekzio-eragileen saila bereiz dezakegu: {prioia, birusa, bakterioa, onddoa, protozoa, zizarea}. Biologian, organismo moten saila: {birusa, prokariotoa, eukarioto zelulabakarra, eukarioto zelulanitza}.

Terminologi adituen artean honelako gertakariei behar bezalako arreta ematen ez bazaie ere, ezin da oharkabe antzean ahaztuta utzi sail bietan «birusa» adigai bera dela. Medikuntzan, ezaugarri bereizgarri jakin batzuk egokitzen zaizkio, sail bereko beste adigaietatik eta ondoz ondoko sailetako adigaietatik bereizteko; lehen ezaugarria, infekzio-eragilea izatea. Biologian beste ezaugarri bereizgarri batzuk; behinena, organismo azelularra izatea. Bereizketa era batera zein bestera egin, adigai ez da aldatzen eta terminoa, beraz, bat bakarra da zientzia bietan. Areago; zientzia biak eurak ere, jakintza bakarraren barruan helburu funtzional hutsez bananduriko esparru espezializatuak baino ez dira. Halaber, espezializatuak ez du esan nahi orokorra ez bezalakoa denik, jakintza bakarra baita, baizik ezaguerak antolatzeke eta sailkatzeke modua sistematikoa dela.

Garrantzitsua da jakintzaren batasuna azpimarratzea, ez baitago beste modurik azaltzeko zergatik

aurki daitekeen adigai jakin bati dagokion unitate lexikoa berbaldiaren barruan esparru espezializatuari loturik zein esparru orokorreari loturik. Sukar handiarekin eta ondoezik dagoenari buruz birus bat harrapatu duela esaten denean, adibidez, «birus» unitate lexikoa esparru orokorrean erabilita dago. Esparru espezializatuan erabiltzeak egiten du unitate lexikoa termino, baina erabiltze soilagatik ez, baizik esparru espezializatuan ezagueren sistematizazioak eusten diolako adigaiari. Hortik aurrera, terminoek hiztunaren gramatikako hiztegia osatzen duten gainerako unitate lexikoen propietate berak dituzte.

Beste propietate guztiak (morfologikoak, sintagmatikoak eta pragmatikoak) alde batera utzita, terminologiak arreta berezia eman dio adigaiaren eta deituraren² arteko erlazioari, adigai jakin bati deitura jakin bat dagokiola eta alderantzizkoa aldarrikatuz. Benetan hala baltz, terminoen artean ez litzateke ez sinonimiarik ez polisemiari gertatu behar. Horregatik, adigai biri adierazle bera dagokiela gertatzen denean, homonimia kasua dela esaten da, alegia, termino bi daudela, elkarrekin zerikusirik ez daukatenak.

Homonimiaren teoria jakintzaren barruan esparruak banantzea bezain artifiziala da. Helburu funtzional hutsez, ez dago eragozpenik teoria onartzeko eta, horrenbestez, «birus» (*Medik.*) eta «birus» (*Inform.*) termi-

² Orain arte «adigai» eta «deitura» erabili ditut. Hizkuntzalaritzako terminoak era-

biliz, «adierazia» eta «adierazlea» esan behar nuke, hurrenez hurren.

no bi direla jotzeko, nahiz eta jakin adigai bien artean funtsezko analogia existitzeagatik igaro dela medikuntzako adigaiaren deitura informatikako adigaira. Edonola ere, homonimiaren teoria ez da nahikoa. Urrun joan barik, gorago kimikako sinonimo bi eman ditut: *sufre* (IV) oxidoa eta *sufre* dioxidoa.

Hizkuntza asmatuek³ ez dute jakin sinonimoak agertzea eragozten. Esperantoan, adibidez, ez dira gutxi: «ejo» eta «loko», *tokia*; «pomujo» eta «pomarbo», *sagarrondoa*; «supreniri» eta «ascendi», *igo*; «maljuna» eta «olda», *zaharra*, e. a. Hizkuntza naturaletan berezkoa da sinonimiarako joera eta esparru espezializatueta ere nekez saihesta daitezke sinonimoak, eragozpentzat hartzen badira ere. Batzuetan, arrazoi morfosintaktikoak izaten dira tarteko: «kode genetiko» eta «gene-kodea». Beste batzuetan, termino-emaile bat baino gehiago egoteak ekartzen du ugaritasuna: «Malvales» eta «Columniferae». Historiak ere bai: «kabo» eta «kaporal». Nomenklaturaren beraren egiturak: «mililitroa» eta «zentimetro kubikoa». Sarritan, proposamen terminologiko berriak azaltzen dira, txarto eratutako terminoak zuzentzeko, maileguak ordeztzeko edo deitura «jatorragoak» bultzatzeko: «dopinga» eta «dopatzea»; «ingurugiroa» eta «ingurumena». Laburtzapenak eta forma osoak ere sinonimotzat jo behar dira: «hiesa»

eta «hartutako immunoeskasiaren sindromea».

Nik esango nuke euskaraz arazorik larriena baliabide morfosintaktikoei sortzen duten ugaritasuna dela: «nekazaritzako elikagaien industria»/«nekazal elikagai-industria»/«nekazaritzako elikagai-industria»; «Basamortutzearen eta Lur Idorraren Aurkako Mundu-Eguna»/«Basamortutzearen eta Lur Idorraren Aurkako Borrokoraren Nazioarteko Eguna»/«Basamortutzeari eta Lurren Idortzeari Aurre Egiteko Nazioarteko Eguna». Gramatikaltasun-arazoak gorabehera, era honetako deitura-aniztasuna berez kaltegarria da, hizkuntza behin-behinekotasunean harapatuta daukalako, eta hiztuna ziurtasunik ezean. Horren aurrean, nahitanahiezkoa da zuzeneko esku-hartzea, aukera guztiak bakarrera ekartzeko. Gainerakoan, sinonimoek bere horretan iraungo dute edo «hautспен naturalak» murriztuko ditu aukera terminologikoak.

4. PREMIA LEXIKO BERRIAK

Esparru espezializatuetatik kanpo, aberasgarritzat hartzen da sinonimia eta, beraz, deituren ugaritasuna zaindu eta sustatu egiten da, bakandu orde. Ez dut zalantzarik polisemia ere aberasgarria dela, modu bateko hizkuntza-erabiltzaileen eraginez aurkako ustea oso za-

³ Arrazoi bategatik ekarri ditut hizkuntza asmatuak harira, terminologiaren parez pareko sorrera izan dutelako, bai denbora aldetik, bai funtsezko ideia aldetik, zein

baita nahikoa dela adierazleen sistema antolatzea elkarren arteko komunikazioa errazteko, edukien sistema unibertsala denez gero.

balduta dagoen arren. Kazetariak, esate baterako, gogotik ustiatzen dituzte hizkuntza-baliabideak ordezeko adierazpideen bila, baina, aldi berean, hainbat hitz monorreferentzial bihurtzen dituzte, batzuk ia-ia izen nagusi: «legebiltzarra» (Eusko Legebiltzarra), «arartekoa» (EAEko arartekoa), «eliza» (Eliza Katolikoa), «aktorea» (gizonezko aktorea)... Publizitatean eta umorean, oster, polisemia lehen mailako baliabidea da. Joxean Sagastizabalek badaki [3]: «¡HOLA!garro. Bihoztzeko aldizkarietan azaltzen den zefalopodoa»; «zelibatua. Ez ezkontzearen aldeko euskara bateratua».

Esan ere, sinonimo hertsirik ez dagoela esaten da, adigaiaren eta deituraren arteko erlazioaz gain unitate lexikoaren eta komunikazio-egoeraren arteko erlazioa ere aintzat hartuz gero, eta, hartara, premiazkoztat jotzen da hautazko hitzak izatea, komunikazio-egoera bakoitzean ahalik eta ondoen moldatzeko. Egoerarik formalenetan, adibidez, hitzuna zerrenda hauetako aurreneko hitzetara joko luke, eta egoerarik kolokialenetan zerrendetako atzenetakoetara: «hotzeria»/«burutik behe-rakoa»; «gozokia»/«karamelua»/«litraxarrerria»; «egotzi»/«kanporatu»/«bota»/«bidali».

Egun, hezkuntzaren eta komunikabideen bitartez ezaguera espezializatuak gero eta herritar gehiagoren oinarritzko kultur ondarrera iristen direla, eztabaida piztu da ter-

minoen noranahikotasuna defendatzen dutenen eta esparru espezializatuetatik datozen adigaietarako ere hautazko unitate lexikoak behar direla defendatzen dutenen artean. Noranahikotasunaren aldekoek, gorrigo esan dudanez, babelizazio deritzote hautazko deiturak sortzeari.

Euskal Telebistako euskarari inoiz egin zaion gaitzespenik barre-garriena, dena dela, ez da babelizazioa leporatzea, baizik eta neologismoz beteta dagoela salatzea [4]. Jakina dagoena, mundu osoko komunikabide guztietako hizkuntza oro bezala! Mundua ideia eta gauza berriz beteta egonda, nahitaezkoa da hizkuntza deitura berriz betetzea, hiztunentzat komunikazio-tresna erabilgarria izan dadin nahi bada, behintzat⁴. Izan ere, ideia eta gauza berriok ez dira espezialisten esparruan geratzen, hezkuntzaren eta komunikabideen bitartez herritar guztien jakingarri dira eta. Hala ere, zabalkundea baino garrantzitsuagoa da eguneroko bizimoduaren parte bihurtzen direla elektronikaren, medikuntzaren, bioteknologiaren, zuzenbidearen eta beste hainbat arloren azken berrikuntzak.

Berrikuntzekin batera deitura berriak zabaltzen dira esparru espezializatuetatik kanpora. «Helbide elektronikoa», «laparoskopioa», «klonazioa» eta «heriotza duinerako eskubidea» sarritan erabili dira hedabideetan azken boladan. Era horretako unitate lexikoak bat datoz forman eta

⁴ Dirudienez, ez da hori Luis Haranbururen nahia, bere artikuluan apur bat aurre-

rago zama astuntzat jo baitzuen euskararen egungo araugintza.

edukian terminoekin, baina bat ez datozenak ez dira gutxi. Sinonimo-bikote hauek, hedabideen arlotik hartuak, nahiko adierazgarriak dira: «irratia»/«irradi-hargailua»; «bideoa»/«magnetoskopioa»; «chyrona»/«gaininpresioa»; «buru beroa»/«euskarri higikorrean finkaturiko kamera». Lau bikoteotan, terminoa eskuineko unitatea da. Ezkerreko unitateak ez dira terminoak eta, gainera, alde handia dago lehen bien eta azken bien artean. «Irratia» eta «bideoa» hizkera arruntan erabiltzen diren unitate lexikoak dira; «chyrona» eta «buru beroa», aldiz, telebistako profesionalek erabiltzen dituzte, alegia, telebistako argota osatzen dute.

Hiztunek deitura berriak sortzen dituzte esparru espezializatuetatik datozen adigaiak komunikazio-egoera jakinetan erabiltzeko. Terminoak, horrenbestez, ez dira noranahikoak. Definizioz ez dira, noski, terminoak esparru espezializatuan erabiltzen diren unitate lexikoak dira eta. Erabilgarritasunari begiratu ere, ez dira noranahikoak, bate-tik, konplexutasun handiko unitateak izaten direlako sarritan, bestetik, komunikazio-egoera batzuetan premiazkoak diren konnotazioak falta dituztelako eta, azkenik, unitate lexikoak higatu egiten direlako.

Aldez aurretik ez dago esaterik zein termino hedatuko den esparru espezializatutik kanpora eta zeini emango zaion sinonimoa. Dena dela, zilegi da komunikazio-premiak aztertzea eta kasuan kasuko erabakia hartzea. Hedabide batean faktore erabakigarriak bi dira: zen-

bat komunikatzen den eta zein neurritan errazten den komunikazioa unitate lexiko bakoitzaren bitartez.

5. ETBren BIDEA

Ikus-entzunezko hedabideetan, Euskal Telebistan, esate baterako, are garrantzitsuagoa da faktore biok oso kontuan hartzea, ikus-entzunezko hedabideen bitartez gertatzen den komunikazioak beste komunikazio-mota batzuek baino ahulezia gehiago ditu eta: mezua emitituz bat suntsitzen da; igorlearen eta hartzailearen artean ez dago elkarreraginik; hartzailea zehazgabea da. Euskal Telebistako kazetariei eguneroko lanak gogorarazten dizkie alderdi teoriko hauek guztiak, baina gurerira iristen diren beste telebista eta irradi batzuetako kazetariak, ordea, ahaztu samartuta dauzkate. Orain dela urte batzuk, esate bateako, ia denetan entzun genuen «las esquirlas óseas del cuerpo vertebral han ocupado aproximadamente el 40% del área de sección del canal medular». Jakina; Basurtuko ospitaleak kaleratu zuen osasun-txosten batetik kopiaturiko esaldia da.

Euskal Telebistako kazetaria, ezinbestekoa baitu lehendabizi laneakoa ez den hizkuntzan datorren informazioa ulertzea, laster ohartuko da beste era bateko hitzez balia daitenkeela eta ez daukala zertan kopiatu teletipoko edo inoren prentsa-oharreko esaldia. Ulertzea ez da erraza izaten beti, eta hainbati, gainera, terminoaren ordeiz emandako unitate lexikoa eduki aldetik murri-

tzegia dela irudituko zaio. Duela gutxi, esaterako, Igor Jauregi Realeko jokalariaen osasun-txostenak «afectación sinovial del ligamento cruzado posterior» zeukala zioen. ETBko kirol-albisteetan, belaunean «bihurdura» zeukala esan zen. Bate-tik, adierazi beharreko gehiena adierazita dago, min hartutakoa zein lotailu den argitu barik utzi arren; bestetik, «belauneko bihurtura» ulertzen errazagoa da «atzeko lotailu gurutzatuaren erasan sinobiala» baino. Horrenbestez, kirol-albistegi bati loturiko komunikazio-egoeran unitate lexiko biak sinonimoak dira, eta «belauneko bihurtura» egokia-goa.

Euskal Telebistako Euskara Sailak egokitasun-irizpide horri jarraitu dio arlokako hitz zerrendak prestatu dituenean. Gehienetan kazetariak ontzat eman dituzte Euskara Sailaren erabakiak, baina inoiz eztabaida piztu da gorago azaldu dudana arrazoiarengatik, termino baten orde-z proposaturiko unitateari murriztegi iritzi diotelako batzuek. Hala gertatu zen zuzenbidearen arloan «presoaldi handia», «presoaldi txikia», «giltzape handia» eta «giltzape txikia» esateko «kartzelaldia» edo horren sinonimoren bat proposatu genuenean, ohar hau erantsita: «zigorra zenbat urtetakoa den azaldu». Kazetari batzuek zioten «hamalau urteko kartzelaldia» esanda informazioa galdu egiten zela, «hamalau urteko

giltzape txikiak», adibidez, iraupe-naz gain, besteak beste, zigorra zein motatako espetxean bete behar zen eta erantsitako zigortzat inhabilitazioa ezartzen zela adierazten zuen eta. Terminoak zekarren gainerako informazioa ulertzeko zuzenbidean apur bat aditua izan behar zenez gero, argudio gehiagorik gabe ziurta daiteke albistegi batean askoz egokiagoa zela «kartzelaldia». Badirudi argudio juridikoak ere gure alde ditugula egun. Izan ere, Espainiako kode penal berriak gorago aipaturiko lau zigorrak bakarrera ekarri ditu eta oraingo kodeari eginiko iruzki-nek diote kode zaharrean lauren arteko bereizketa benetakoa baino gehiago itxurazkoa zela⁵.

Ikus-entzunezko komunikabideetan, egokitasun-irizpidearen osagarritzat, esangarritasuna hartu behar da kontuan. Zelanbait azaltzearen, testu esangarriak deskodetze bakan eta oharkabea eskatzen dio hartzaileari. Oharkabeak esan nahi du hartzaileak (ahoz igortzeko testuei buruz ari naizenez, entzuleak) ez duela gogoetarik egin behar testuaren antolakerari buruz. Horrenbestez, «ez baduzu erretzen etxean askoz hobeto» ez da esangarria, entzuleak bi edo hiru aldiz erabili beharko baitu testua buruan, osagaiak banatzeko eta erretzen ez duena etxean hobeto dagoela okerreko interpretazioa dela konturatzeko, aldez aurretik esatariak etenen eta entonazioa-

⁵ «[...] carecían de sentido los distintos *nomen iuris* que recibían las penas privativas de libertad, reclusión, prisión, con anterioridad presidio, que si bien es cierto que de anti-

guo cabía establecer algunas diferencias entre las mismas [...], en la actualidad éstas habían desaparecido [...]»; J. M. Prats Canut (Quintero, *zuz.*) lehengo kode penalari buruz [5].

ren bitartez mezua argitzeko ahalegina egin ez badu, behintzat. Deskodetze bakunak esan nahi du entzuleak ez duela idatzizko kodea gogoan izan behar mezua ulertzeko. «Enebeko idazkari nagusia» entzuten duenak nahitanahiez bistaratu behar du gogoan «NBEko», albistegian Nazio Batuen Erakundeko idazkari nagusia aipatu dutela konturatzeko. Beste horrenbeste gertatzen da «lau bider lau metroko gela», «sufre lau oxidoa» edo antzekoren bat entzunez gero.

Esangarritasuna dela eta, beraz, «sufre dioxidoa» egokiagoa da telebistan erabiltzeko, «sufre (IV) oxidoa» baino. Era berean, kazetariari «Nazio Batuen Erakundea» behin eta berriz esatea nekagarri bazaio, laburtzapena erabiltzea baino egokiagoa da izen laburragoaz baliatzea, «Nazio Batuak» esate baterako. Horren haritik, «prezioen indizea» (kontsumorako prezioen indizea), «osasun erakundea» (Osasunerako Mundu Erakundea), «oinarrizko hezkuntza» (sasoi bateko oinarrizko hezkuntza orokorra), «errenta-zerga» (pertsona fisikoen errentaren gaineko zerga) eta beste ohikoak dira ETBko albistegietan, oso ezagun egin diren hainbat sigla-rekin batera, noski.

Garbi dago, beraz, Euskal Telebistan premiazkotzat jotzen dugula, egokitasunaren izenean, esparru espezializatuetatik datozen adigaieneztat hautazko unitate lexikoak sor-

tzea. Horregatik, ez da pentsatu behar terminoei itzurtzea sistematikoa denik. «Prioia», «ahoeria», «boto-asmoa» eta «errore-maila» behin eta berriro erabili dira albistegietan azken aldian, bi arlotako adibideak besterik ez ematearren. Izan ere, terminoa bere horretan hartzea izaten da egokiena sarritan. «Ahoeria» eta «sukar aftosoa» terminotzat finkatuta egoteak, adibidez, baserritarrek erabiltzen dituzten sinonimo ugari eta nahasgarrien artean aukeratzeko buruhaustea arindu digu.

Kasu horretan eta beste askotan, komunikazioa bideratzeko erraztasuna eta informazio kantitatea balioztatzen ondoren, emaitza terminoaz baliatzearen aldekoa izaten da, nahiz eta gure inguruko hizkuntzek bestelako bidetik jo. Naturari buruzko dokumentaletan, esaterako, Felidae familiako kideak hiponimo batez aipatzen dituzte: «cat». Euskaraz berdin egiten hasi ginen eta lehoi, tigre, pantera zein gepardoei «katu» esaten genien. Ondo aztertu ondoren, hizkuntza-maila jaso eta «felido» terminoa erabiltzeari egokiago iritzi dugu. Modu berean, felidoak, kanidoak eta beste batzuk biltzen dituen ordenako kideei esateko, «karniboro» hautatu dugu; «haragijale» dietaren alorreko terminotzat utzi dugu, «belarjale», «sarraskijale» eta antzekoen parean⁶.

Euskal Telebistan «karniboroa» eta «haragijalea» bereiztea erabaki dugu, termino-emaile batzuen iri-

⁶ «Karniboro» eta «haragijale» terminoei loturiko zehaztasun arazoen gainean gehiago

jakin nahi izanez gero, ikus Zabala [6].

tziari jarraituta. Gorago esan dudanez, zenbaitetan termino-emaile bat baino gehiago egoten da: zientzi adituak, hizkuntza-akademiak, industria, gidoilariak... Bat ez datoze-nean, zilegi da aukera egitea, behin betiko erabakia adosten duten bitartean. Termino-emaile guztiak, alabaina, ezin dira berdintzat eduki. Esperientziak erakutsi digu industria kimikoa ez dela termino-emaile fidagarria. Orain urte asko ez dela, gas-ihesa izan zuen enpresa batek bidalitako informazioan «anhidrido sulfuroso» deitu zion gasari eta hala esan genuen ETBko albistegietan, izen egokia «sufre (IV) oxidoa» edo «sufre dioxidoa» zela ohartarazi gintuzten arte. «Lindane» ere zeharo desegokia da, eta hiztegian begiratu besterik ez da egin behar deitura egokia «lindano» dela jakiteko, baina lindanoz poluitutako lurren arazketari buruz etortzen diren informazioetan orain arte ez dut behin ere aurkitu ondo emanda konposatu kimikoaren izena.

Politika arlotik datozen informazioek ere hainbat arazo terminologiko ematen dituzte, baina beste era batekoak. Politikariek, sindikalistek eta enparauek irratia eta telebisten emanaldiak adierazpenez mukurru betetzen dituztenetik, argot politikoak mendean hartu ditu hedabideak. Hurrengo urratsa argoteko hitzak sasitermino bihurtzea izan da. Sasiterminook ez dute eduki sistematizaturik izaten, horregatik ez dira benetako terminoak, baina hedabideek errespetatu behar izaten dituzte batzuetan. Sasoi batean, adibidez, gizarte-talde batzuek atentatuak «gaitzetsi»

eta beste batzuek «ezetsi» egiten zizuten eta kazetariek, berria ematean, ondo jakin behar izaten zuten zeinek zer egiten zuen. Nekezena, dena dela, gaztelaniaz zaletasun handiz sortzen dituzten termino us-teko horien euskarazko ordaina asmatzea izaten da, askoren esanahia guztiz iluna baita: «en sede parlamentaria» (*parlamentuan*), «tema sensible» (*arazo zaila, arazo korapilatsua, kontuz aztertzeke arazoa*), «respetar las reglas de juego democrático» (*legearen barruan aritu???*), «poner negro sobre blanco» (*idatzi???*), «marco» (*egoera*), «escenario» (hau ere *egoera*, modak deitura zaharrak eraman eta berriak ekartzen baititu).

Politikaz kanpotik ere sartzen dira argoteko hitzak eta sasiterminoak hedabideetan: «genética» (*ezaugarri genetikoak edo ondare genetikoa*), «analítica» (*analisiak edo analisi medikoak*), «e-mail» (*helbide elektronikoa/mezu elektronikoa*), «volatilidad» (*burtsa ezbaian edo aldakor ibili*), «cebes» (*gordailu agiriak*), «siniestralidad» (*istripu kopurua*)... Euskal Telebistan arazoaz konturatu eta aurre egiten jakin dugu, berriz ere, neurri batean, laneko hizkuntza eta informazio-iturrien hizkuntza bat ez direlako.

BIBLIOGRAFIA

- [1] UZEI. 1984. *Biologia/1. Landare eta animalien izenak. Izendegia*. Elkar. Donostia.
- [2] KIMIKA PURU ETA APLIKATURAKO NAZIOARTEKO BATASUNA (IUPAC).

1983. *Kimika ezorganikoaren nomenklatura (1970.eko arauak)*. Udako Euskal Unibertsitatea. Iruñea.
- [3] SAGASTIZABAL, J. 1996. *Zorotariko euskal hiztegia*. Alberdania. Irun.
- [4] HARANBURU, L. 2001. «El rapto del euskera». *Diario Vasco*, **21.151**, 25.
- [5] QUINTERO, G. (zuz.) eta VALLE, J.M. (koord.). 1996. *Comentarios al Nuevo Código Penal*. Aranzadi. Iruñea.
- [6] ZABALA, I. 1999. «Zehaztasuna eta gardentasuna» J.C. ODRIOSOLA (koord.). *Zenbait gai euskara teknikoaren inguruan*. EHUko Argitalpen Zerbitzua.